

РЕЦЕНЗІЯ

доктора філософії з галузі знань «Право», доцента Калінюк Анжели Леонідівни на дисертаційне дослідження Сидоренко Наталії Олександрівни на тему *«Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України»*, представленого до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Дисертаційне дослідження Сидоренко Наталії Олександрівни на тему *«Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України»* є своєчасним науковим відкриттям з огляду на недостатнє розроблення відповідної проблематики на монографічному рівні та обумовлюється значенням органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб у цивільному судочинстві, що першочергово полягає у забезпеченні доступу до правосуддя фізичних осіб, які внаслідок певних причин (стану здоров'я, матеріального стану, похилого віку тощо) не можуть самостійно захистити свої права, свободи чи інтереси, а також захисту суспільних інтересів та інтересів держави, що особливо актуалізується в умовах воєнного стану. Зазначене у свою чергу сприяє реалізації принципів верховенства права, зокрема таких його елементів як справедливість та доступність правосуддя, а також забезпеченню виконання завдання і мети цивільного судочинства, визначених у ч. 2 ст. 2 ЦПК України.

Принадно зауважити, що необхідність дослідження обраної проблематики актуалізується динамікою розвитку цивільного процесу, його реформуванням шляхом прийняттям 03 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким модернізовано інститут учасників судового процесу, у тому числі органів та осіб, яким законом надано право звертатися в інтересах інших осіб.

Таким чином, системного аналізу потребує ціла низка загальнотеоретичних і практичних питань, пов'язаних із процесуальним механізмом участі у цивільній справі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, що зумовлено специфікою юридичної природи відповідних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. Це у свою чергу обумовлює необхідність вироблення наукових концептів, спрямованих на оптимізацію цивільного процесу у цій площині.

Варто зазначити, що дослідження інституту були предметом наукового пошуку вітчизняних і зарубіжних процесуалістів. Зокрема, 2011 року С. С. Бичкова здійснила дисертаційне дослідження «Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження», обґрунтувавши низку фундаментальних для науки цивільного процесуального права концептів розвитку інституту учасників справи. 2012 року дисертаційне дослідження «Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб» здійснила І. П. Тимошевська. Проблематика участі прокурора в цивільному процесі на дисертаційному рівні була предметом наукового пошуку К. А. Гузе в роботі «Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в цивільному судочинстві України» (2015).

Водночас, більшість наукових праць українських учених присвячені дослідженню інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб до внесення докорінних змін у цивільне процесуальне законодавство України, що у свою чергу обумовлює необхідність переосмислення доктринальних підходів щодо правового регулювання участі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб у цивільному судочинстві, з метою подальшого вироблення наукових концептів, спрямованих на оптимізацію цивільного процесу України.

Враховуючи зазначене, комплексне дослідження інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб у цивільному процесі України є своєчасним та актуальним науковим пошуком

як у світлі реалізації сучасної концепції реформування правової системи України з метою наближення її до європейських стандартів, так і побудови такої моделі цивільного процесу, що буде спроможна забезпечити виконання завдання та мети цивільного судочинства, визначеній у ч. 1 ст. 2 ЦПК України.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Дисертаційне дослідження характеризується комплексом поставлених взаємопов'язаних наукових завдань, які виводяться здобувачем із визначеного об'єкту і предмету дослідження, що створило передумови для їх якісного виконання.

У роботі використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ, які дали змогу висвітлити й вирішити низку теоретичних та практичних питань теми дослідження.

Достатньою є теоретична база дисертації, яка насамперед вміщує аналіз основних наукових і нормативно-правових джерел, що стосуються теми дослідження. Дисертант проаналізував достатню кількість джерел (234 найменувань), що дає підстави стверджувати про ґрунтовне дослідження вітчизняної та зарубіжної доктрини цивільного процесуального права та судової практики. Дослідження відповідного обсягу наукових джерел сприяло критично оцінити і розвинути теоретичні положення, розроблені ученими-процесуалістами, які звертали наукові пошуки до цієї тематики, визначити та врахувати сучасний стан правового регулювання процесуальних правовідносин за участю органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Положення, висновки та пропозиції, представлені у дисертації, вирізняються належним рівнем їх обґрунтованості та системності опрацювання, що свідчить про достатній рівень методологічного пізнання здобувача та його аналітичний потенціал в контексті наукового, творчого пошуку.

Емпірична база дисертації складає результати вивчення й узагальнення матеріалів судової практики, зокрема висновків, викладених у рішеннях Європейського суду з прав людини, постановах Верховного Суду. Крім того,

здобувачкою наукового ступеня доктора філософії проаналізовано рішення судів у цивільних справах за 2013–2025 роки (23 цивільні справи) в Єдиному державному реєстрі судових рішень України.

Основні результати дослідження повною мірою відображені в 4 наукових статтях, опубліковано в наукових фахових виданнях України, вісім тез – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій та круглих столів.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на положеннях Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 286-р, Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2022-2024 роки, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454), річних планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 роки.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження визначається комплексним характером сформульованих положень, які виконані на підставі належного рівня теоретичного і практичного узагальнення та є першим після реформування цивільного процесуального законодавства України комплексним дослідженням інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Здобувачці вдалося сформулювати низку концептуальних положень, узагальнень і висновків, які відповідають критеріям наукової новизни, основними з яких є такі:

вперше:

визначено, що процесуальною формою участі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, є сукупність передбачених законом процесуальних дій відповідних учасників справи, які обумовлені особливостями виду цивільного судочинства (позовного, наказного, окремого провадження), в порядку якого розглядаються справи за їх участю, загальних і спеціальних цивільних процесуальних прав та обов'язків таких органів та осіб, що спрямовані на досягнення мети такої участі – ефективного захисту прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів;

аргументовано, що процесуальна форма участі кожного окремого суб'єкта, що входить до складу органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, визначається передбаченими законом формами вступу у справу (звернення до суду з позовом (заявою) за власною ініціативою, вступ у справу, провадження в якій відкрито за позовом іншої особи, залучення судом до участі у справі або участь у справі за своєю ініціативою для подання висновків), а також підставами та повноваженнями такого суб'єкта здійснювати відповідні функції у цивільному процесі;

обґрунтовано, що підстави звернення та процесуальна форма участі прокурора в цивільному судочинстві обумовлюються критерієм «захист інтересу», що диференціюється на «захист інтересів особи», «захист суспільних інтересів» і «захист інтересів держави», останній з яких визначається законодавчо встановленими функціями та повноваженнями прокурора, а також предметом спірних правовідносин (у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави);

доведено, що поняття «неспроможність викривача самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права» є оціночним, може тлумачитися за аналогією зі зверненням до суду в інтересах інших осіб Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або прокурора, а саме як існування обставин, які свідчать про фізичний стан, немічність, похилий вік, матеріальне

становище тощо, що унеможлиблюють самостійно здійснювати викривачем захист своїх інтересів у суді;

удосконалено:

науковий погляд, що факультативний вид участі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, пов'язується з наявністю «тріади» передумов, до яких належать: 1) норми матеріального права; 2) норми цивільного процесуального права; 3) ініціатива відповідних суб'єктів або ініціатива суду у випадках, встановлених законом;

судження про те, що цивільну процесуальну дієздатність органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, можна класифікувати за характером здійснення цивільних процесуальних прав та виконання цивільних процесуальних обов'язків на безпосередню – у разі участі у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб: 1) особисто (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, фізичні особи); 2) шляхом самопредставництва юридичної особи (НАЗК, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, юридичні особи) та опосередковану – у разі участі у судовому процесі відповідних органів та осіб через представника (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, НАЗК, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, юридичні особи, фізичні особи);

наукове положення про те, що формами участі у цивільному процесі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, НАЗК є: 1) звернення до суду з позовною заявою (заявою) та участь у розгляді справи за його позовною заявою (заявою); 2) вступ за своєю ініціативою у справу, провадження в якій відкрито за позовними заявами (заявами) інших осіб на будь-якій стадії розгляду справи; 3) подання апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовною заявою (заявою) іншої особи;

науковий підхід до того, що формами участі у цивільному процесі прокурора є: 1) звернення до суду із позовною заявою (заявою) та участь у розгляді справи за його позовами (заявами); 2) вступ за своєю ініціативою у справу, провадження в якій відкрито за позовними заявами (заявами) інших осіб до початку розгляду справи по суті; 3) подання апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи;

твердження про те, що формами участі у цивільному процесі органів державної влади, органів місцевого самоврядування є: 1) звернення до суду із позовною заявою (заявою) та участь у розгляді справи за їх позовною заявою (заявою); 2) участь у справі з метою подання висновків на виконання своїх повноважень;

судження про те, що участь фізичних та юридичних осіб, на відміну від інших органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, може здійснюватися лише у формі звернення до суду із позовною заявою (заявою) та участі в розгляді справи за їх позовною заявою (заявою);

наукову позицію, що необхідними умовами звернення прокурора до суду в інтересах держави у цивільному процесі є: 1) встановлення прокурором факту порушення або загрози порушення законних інтересів держави; 2) наявність визначених законом підстав для звернення прокурора до суду в інтересах держави; 3) відсутність органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах; 4) невиконання або неналежним чином виконання органом, уповноваженим здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, повноважень щодо захисту інтересів держави, якщо відповідний орган наявний;

наукове положення про те, що НАЗК як орган, якому законом надано право звертатися до суду в інтересах викривача, виконує субсидіарну (додаткову) функцію у захисті інтересів викривача, а основну функцію в цьому покладено на представників або органи, яким законом надано право захищати

права та інтереси викривача, до яких слід відносити: 1) уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції; 2) правоохоронні органи; 3) центри надання безоплатної правничої допомоги;

дістало подальший розвиток:

визначення поняття цивільної процесуальної правосуб'єктності органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, як передумову виникнення цивільних процесуальних правовідносин, що передбачає можливість звернення таких органів та осіб до суду з позовом (заявою) в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах на підставах та в процесуальній формі, визначених законом, набуття ними відповідного цивільного процесуального статусу, що охоплює загальні та спеціальні процесуальні права та обов'язки, а також у випадках, встановлених цивільним процесуальним законодавством України, його зміни на статус позивача та складається з двох елементів – цивільної процесуальної правоздатності та цивільної процесуальної дієздатності, остання з яких включає цивільну процесуальну відповідальність;

науковий підхід про доцільність мінімізації участі прокурора у цивільному процесуальному статусі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, з метою гармонізації цивільного процесуального законодавства України з правом ЄС в контексті реалізації принципу змагальності сторін у цивільному судочинстві;

судження про те, що у випадку відкриття провадження у справі за позовною заявою, поданою прокурором в інтересах держави, цивільний процесуальний статус позивача набуває: орган, уповноважений здійснювати функції держави в спірних правовідносинах або прокурор за наявності однієї з умов: 1) у разі відсутності органу, уповноваженого здійснювати функції держави в спірних правовідносинах; 2) у разі відсутності в органу, уповноваженого здійснювати функції держави в спірних правовідносинах, повноважень щодо звернення до суду;

висновок про те, що у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави НАБУ є органом, уповноваженим на

виконання функцій держави у спірних правовідносинах, та набуває цивільного процесуального статусу позивача у разі відкриття провадження у справі за позовом про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, пред'явленим прокурором САП (прокурорами ГПУ) як органом та особою, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, що обґрунтовується положеннями ч. 2 ст. 48, ч. 4, 5 ст. 56, ч. 1 ст. 290 ЦПК України, ст. 1, п. 10 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»;

твердження про те, що участь у цивільному процесі фізичних осіб, які звертаються до суду із заявами про захист прав, свобод чи інтересів інших осіб, може бути диференційована як участь: 1) законних представників (ч. 4 ст. 256-2, ч. 4 ст. 256-6 СК України), 2) органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 154, 165, 172, 258, 262 СК України).

На підставі окреслених вище висновків положень Н.О. Сидоренко розроблено пропозиції щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України з метою його удосконалення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація вирізняється обґрунтованими науковими положеннями та висновками. Вони стосуються усіх аспектів проблематики дисертації. Формальна сторона дослідження дотримана не лише у контексті актуальності і постановки проблеми, а також в структурному оформленні відповідної наукової розробки.

Дисертація має теоретичне і практичне значення в сучасних умовах європейської інтеграції. Наукові розробки відповідного дисертаційного дослідження можуть бути використані при подальшому виробленні наукових концептів у доктрині цивільного процесуального права та правозастосовній практиці. Положення та висновки дисертаційної роботи вироблені за результатами аналізу достатньої кількості теоретичних джерел та емпіричної бази, яку становить судова практика.

Отже результати дисертаційного дослідження Н. О. Сидоренко, які представлені на захист, є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Досягнення поставленої наукової мети стало можливим завдяки використанню авторкою методології, представленої комплексом методологічних підходів та наукових методів пізнання. Зокрема, для простеження еволюції правового регулювання інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі, виокремлення загальних рис окремих етапів генези правового регулювання цього інституту використано *історичний та логічний методи*. За допомогою *порівняльно-правового методу* вдалося виокремити загальне й особливе в правовому регулюванні цього інституту в національному законодавстві та законодавстві зарубіжних країн. За допомогою *аксіоматичного методу* досліджено й удосконалено понятійно-категоріальний апарат інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України. На підставі *методу узагальнення* виокремлено види і форми участі відповідних органів та осіб у цивільному процесі України; *метод аргументації* використано для формулювання висновків дослідження інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичні та прикладні висновки, рекомендації дисертаційного дослідження використано та мають перспективу використання у *науково-дослідній роботі* – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного процесуального права; у *законотворчій діяльності* – в процесі оптимізації цивільного процесуального законодавства України й інших держав; у *правозастосовній діяльності* – під час розгляду та вирішення цивільних справ за участю органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб; у *освітньому процесі* – під час викладання навчальної

дисципліни «Цивільний процес», а також підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому, оформлення. За структурою дисертація складається з анотацій, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (234 найменування на 23 сторінках) і 2-х додатків (на 8 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 259 сторінок, із них основного тексту – 209 сторінок.

Така структура є логічною та такою, що відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження ступеня доктора філософії. У кожній структурній частині дисертації матеріал викладений достатньо чітко й аргументовано. Текст дисертації виконаний науковим стилем української мови із дотриманням сучасного правопису.

Перший розділ дисертації «Теоретичні та методологічні засади дослідження інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України» присвячений дослідженню стану розвитку законодавства й наукових пошуків та методології дослідження процесуального інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України.

У межах цього розділу досліджено та виокремлено етапи еволюції правового регулювання інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України. Сформульовано висновок про те, що концептуально правове регулювання інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, за законодавством України та країн ЄС і США є подібним і характеризується застосуванням аналогічних засад правового регулювання, що дозволяє оптимізувати національне законодавство України із врахуванням досвіду зарубіжних країн.

У другому розділі дисертації «Загальна характеристика органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб,

як учасників справи в цивільному процесі України» визначено цивільну процесуальну правосуб'єктність органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

У межах другого розділу здійснено класифікацію цивільної процесуальної дієздатності органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, на безпосередню – у разі участі у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Визначено поняття процесуальної форми органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Проаналізовано загальні та спеціальні цивільні процесуальні права та обов'язки органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Розділ третій дисертації *«Процесуальні особливості участі у цивільному процесі окремих органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб»* присвячений процесуальним особливостям участі у цивільному процесі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокурора, Національного агентства з питань запобігання корупції, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб. У межах цього розділу досліджується цивільний процесуальний статус прокурора САП (прокурорів ГПУ) у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (ст. 290 ЦПК України). Шляхом системного аналізу цивільного процесуального законодавства визначено, що поняття «неспроможність викривача самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права» є оціночним, може тлумачитися за аналогією зі зверненням до суду в інтересах інших осіб Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або прокурора, а саме як існування обставин, які свідчать про фізичний стан, немічність, похилий вік, матеріальне становище тощо, що унеможливають самостійно здійснювати викривачем захист своїх інтересів у суді.

У межах третього розділу дослідження диференційовано участь у цивільному процесі фізичних осіб, які звертаються до суду із заявами про захист прав, свобод чи інтересів інших осіб, як участь: 1) законних представників, 2) органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Після кожного розділу й дисертації в цілому сформульовано висновки. У яких висвітлено зміст розгорнутих питань. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію і достатній рівень достовірності.

Вищезазначене дає підстави для позитивної оцінки рецензованої дисертаційної роботи як завершеного, актуального, комплексного та кваліфікованого наукового дослідження.

Відсутність порушення академічної доброчесності. За результатами вивчення дисертації та опублікованих праць не виявлено ознак порушення вимог академічної доброчесності. У тексті дисертації авторкою викладено зміст власних досліджень. У випадках використання в тексті роботи наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, здійснено належним чином оформлені посилання на їх публікації. Зазначене дає підстави констатувати, що дана дисертація виконана на належному науково-теоретичному та методологічному рівнях, достатньою мірою наповнена елементами наукової новизни та є самостійним, творчим дисертаційним дослідженням.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Загалом, позитивно оцінюючи зміст дисертації Сидоренко Наталії Олександрівни на тему *«Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України»* та відзначивши її відповідність вимогам до робіт, що подаються на здобуття ступеня доктора філософії щодо необхідного теоретичного рівня, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, їх достовірності та наукової новизни, практичної значущості, уявляється за доцільне наголосити на окремі дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації або пояснень під час захисту, а саме:

1. У п. 11. Висновків до розділу 2 «*Загальна характеристика органів та осіб, яким законом надано право звертатися в інтересах інших осіб у цивільному процесі України*» (с. 149–150 дисертаційного дослідження) дисертантка зазначає, що: «*Формами участі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі є: 1) звернення до суду із позовною заявою (заявою) у позовному, окремому та наказному провадженні та участь у розгляді справи за їх позовами (заявами); 2) вступ за своєю ініціативою у справу, провадження в якій відкрито за позовними заявами (заявами) інших осіб на будь-якій стадії розгляду справи; 3) подання апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи; 4) участь у справі з метою подання висновків на виконання своїх повноважень*». Водночас, відповідно до ч. 4 ст. 56 ЦПК України у визначених законом випадках прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, **до початку розгляду справи по суті**, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. Із аналізу змісту указаної норми, можна дійти висновку, що прокурор наділений правом вступу у цивільну справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, – до початку розгляду справи по суті.

2. У розділі 3.4 «*Участь у цивільному процесі інших органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб*» у межах дослідження процесуальних особливостей фізичних осіб як осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, авторка розглядає процесуальний статус інших членів сім'ї та родичів, які звертаються до суду в інтересах малолітніх та неповнолітніх дітей, а також констатує наявність у законодавстві нетотожних за змістом юридичних конструкцій, якими визначається правовий статус таких осіб, а саме «**захист без спеціально наданих повноважень**» бабою, дідом як малолітніх, неповнолітніх осіб, так і

повнолітніх непрацездатних внуків, а також повнолітніх непрацездатних братів, сестер, падчерки і пасинка відповідно сестрою, братом, мачухою, вітчимом (ст. 258, 262 СК України), та *«законний представник»* відповідно ст. 59 ЦПК України.

Із аналізу приписів ч. 1, 2 ст. 59 ЦПК України, можна дійти висновку, що крім переліку осіб, які чітко визначені як законні представники, у ній міститься юридична конструкція *«інші особи, визначені законом»*, яку варто тлумачити як наявність у законодавстві чіткої вказівки на інших осіб як «законних представників». Наприклад, у сімейному законодавстві України чітко визначений правовий статус прийомних батьків (ч. 4 ст. 256-2 СК України) та батьків-вихователів (ч. 4 ст. 256-6 СК України), які *«є законними представниками прийомних дітей і діють без спеціальних на те повноважень як опікуни або піклувальники»*. Натомість правовий статус таких інших членів сім'ї та родичів як баба, дід прабаби та прадіда, сестра, брат, мачуха, вітчим (ч. 2 ст. 257, ч. 2 ст. 262 СК України) визначається як *«право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх»* дітей *«до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень»*, що не є тотожними категоріями. Відтак їх процесуальний статус розмежується на «законних представників» та учасників справи – «органів та осіб, яким законом надано право звертатися в інтересах інших осіб», що має наслідком відмінний обсяг прав та обов'язків, а також форму участі у цивільному судочинстві.

Вбачається, що проблема визначення процесуального статусу указаних осіб могла б знайти подальшого розвитку наукової думки шляхом аналізу положень Закону України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III «Про охорону дитинства», а саме ст. 30-1 цього Закону, відповідно до якої патронатні вихователі дітей, влаштованих у сім'ю патронатного вихователя, у разі їх переміщення, у тому числі за кордон з метою евакуації під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні, визначені як «законні представники таких дітей» (крім повноважень щодо вчинення від імені та в інтересах дитини правочинів, пов'язаних із житловими та

майновими правами, надання згоди на усиновлення та зміну громадянства дитини) до повернення такої дитини в Україну або до її возз'єднання з сім'єю. Водночас, крім вище зазначених умов захисту інтересів дітей, які залишилися без батьківського піклування, патронатним вихователем як законним представником, чинним законодавством України не передбачені підстави його звернення до суду в інтересах дітей, які влаштовані в його сім'ю, що висновується зокрема зі змісту ст. 255 СК України.

З урахуванням зазначеного, наведені дискусійні положення дисертаційного дослідження потребують додаткового обговорення на прилюдному захисті.

Водночас варто резюмувати, що указані вище зауваження мають дискусійний характер і суттєво не впливають на теоретичне і практичне значення та загальну високу оцінку дисертаційної роботи, а спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Дисертаційне дослідження Сидоренко Наталії Олександрівни на тему *«Органи та особи, яким законом надано право звертатися в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України»* на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана ним особисто, містить нові науково-обґрунтовані теоретичні результати проведених досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки цивільного процесуального права.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, від 19 травня 2023 року № 502), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017

року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759), а її авторка – Наталія Олександрівна Сидоренко на основі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
доктор філософії з галузі знань «Право»,
доцент

Анжела КАЛІНЮК

Мозоль С.